

О. В. Слободян (Старобільськ)

УДК 811.161.2'373.21'282.2(477.61)

**СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА
ГЕОГРАФІЧНИХ НАРОДНИХ ТЕРМІНІВ
НА ПОЗНАЧЕННЯ ЛІСУ В УКРАЇНСЬКИХ
СХІДНОСЛОБОЖАНСЬКИХ ГОВІРКАХ ЛУГАНЩИНИ**

Луганська область знаходиться в зоні різнотравно-типчаково-ковилових степів. Рослинність у результаті діяльності людини зазнала великих змін. Значна частина території області розорана, лише на схилах ярів, у долинах рік і в заповідниках збереглися ділянки степової рослинності. Тут зростає більше тисячі видів різноманітних рослин. Лісів мало (біля 7% території області). Вони розміщені вдовж річок, на схилах долин, балок і ярів. Переважають ліси байрачного типу. Вони ростуть у балках і відзначаються істотною різноманітністю: серед них нараховують близько 50 порід дерев і кущів. Переважають такі породи, як дуб, береза, ясен. Підлісок представлений жовтою акацією, кущами терену, бузини, шипшини. Ці види поширені на узліссі та галявинах [Тронько 1968: 14].

Природну лісову рослинність у досліджуваному ареалі представлено заплавленими та байрачними лісами. Найбільш поширеними є дубові, дубово-в'язові, ясеневі ліси, у заплавах рік трапляються також вербові, осокорові, осикові, вільхові лісові угруповання. Проте корінні лісові угруповання, які не зазнали впливу людини, відсутні. Майже всі природні ліси на території області мають порослеве походження, протягом останніх двох-трьох століть вони зазнали кількох суцільних рубок, які докорінним чином змінили їхню первинну структуру. Площа штучних лісів становить понад 100 тис. га, створені вони були в період 1950 – 1990 років. Головними породами в цих лісах є сосна звичайна, дуб звичайний, акація біла, ясен високий. Значна частина лісів із сосни звичайної розташована на берегах Сіверського Дінця, у результаті чого повністю знищена природна рослинність наддонецького піщаного степу. Загальна площа лісового фонду області становить 340 тис. га, з яких укрито лісом 270,6 тис. га. Лісистість області досягає 10,7%, тоді як середня в Україні – 14%. [Арапов 2008: 18].

Мета нашої статті – опис народних географічних термінів в аспекті їх формування та функціонування, систематизація та виявлення закономірностей утворення. Об'єктом статті обрано народні географічні терміни на позначення лісу, що функціонують в українських східнослобожанських говірках Луганщини.

Східнослобожанські говірки Луганщини привертають увагу лінгвістів з погляду діалектного членування ареалу, дослідження фонетичних явищ, граматичної системи, синтаксису, просодії, словотворення; лексики і фразеології. Опис різних структурних рівнів східнослобожанських говірок здійснювали: Ю. Абрамян, К. Глуховцева,

Г. Барилова, О. Верховод, В. Ужченко, Д. Ужченко, В. Лєснова, І. Магрицька, І. Ніколаєнко, Т. Сердюкова, З. Сікорська, А. Скорофатова, Т. Терновська, Б. Шарпило. У працях цих науковців репрезентовано значний за обсягом говірковий матеріал, закладено основи історико-діалектологічного аналізу обстежуваних говірок, встановлено низку закономірностей їх формування й поширення [Вихватенко 2010: 18], але на предмет географічної лексики східнословобожанські говірки Луганщини ще не були досліджені, що й визначає актуальність нашого дослідження.

Проблема вивчення народної географічної термінології окремих говірок не нова, так, доволі повно вивчена польська (П. Нігче), сербсько-хорватська (Ю. Шутц), чеська і словацька (Р. Малько), болгарська (Е. Григорян), македонська (М. Агрировський), російська (Л. Берг, П. Маштаков, Е. Мурзаєв, В. Мокієнко), білоруська (І. Яшкін) географічна термінологія. Проаналізовано й балтійські ГТ (Л. Невська). Українські студії над народними географічними термінами належать М. Сумцову, К. Дубняку, І. Верхратському, В. Левицькому, С. Рудницькому, М. Юрковському, а також дослідникам кінця ХХ – початку ХХІ століття – Т. Марусенку, Й. Дзензелівському, М. Толстому, Є. Черепановій, П. Чучці, О. Данилюк, Т. Громко, Н. Сіденко, С. Шийці, І. Потапчук.

У північній частині Луганщини немає великої кількості дендрооб'єктів, проте в досліджуваних говірках спостерігаємо значну кількість народних географічних термінів на позначення лісових масивів. У зв'язку з цим за релевантними ознаками – ‘загальні особливості’, ‘розмір’, ‘густота’, ‘якість, стан лісу’, ‘вік лісу’, ‘ліс за породою дерев’, ‘місце в лісі, вільне від дерев’, ‘узлісся, місцевість біля лісу’ були утворені семантичні ряди найменувань на позначення лісу. Розглянемо деякі з них.

Перший аналізований ряд на позначення ‘ліс (загальне значення)’ репрезентує більшість загальноновідомих лексем: *баїрак* (Пол), *баїрач'ок* (Пол), *гаї* (Сват), *де^нре^нва* (у всіх н. пп.), *де^нре^нви^нна* (Трет), *де^нре^нво* (Розсип), *запо^нв'ідни^нк* (Білов, Прив, Розсип), *л'іс* (у всіх н. пп.), *л'іски* (Розсип), *л'іско^нве* (Шульг), *л'ісок* (Міст, Терн), *л'ісо^нмуга* (Город, Калин, Луг, Міст, Парн), *л'ісо^нполоса* (Прив, Трет), *л'ісо^нпосо^нса* (Вівч), *л'ісо^нпосадка* (Павл), *л'ісо^нсоч'ок* (Байд, Павл), *посадка* (Білов, Воєвод, Калм, Лантрат, ЛО, Луг, Міст, Розсип, Руд, Терн, Сем, Степ), *са^ндок* (Калм).

Назви *баїрак*, *баїрач'ок* на позначення лісу можна трактувати як перенесення із загальноновживаного ‘ліс у яру’. Семантичним мотиватором номінації могла бути подібність до іншої реалії [Громко 2000: 40].

Термін *гаї*, що походить із псл. *gajь [ЕСУМ I: 451], у значенні ‘ліс (загальне значення)’ та його демінутив *гаїок* ‘молодий ліс’ одночасно передають чотири ДО лісу: ‘розмір’, ‘щільність насадження’, ‘вік’, ‘вид’ і функціонують з інтегральною семою ‘невеликий, рідкий лісовий масив

із молодими листяними деревами'. З огляду на те, що в східнослов'янських говірках Луганщини термін *гаї* зафіксовано в значенні 'низина біля річки', 'низина, поросла деревами' спостерігаємо явище семантичного синкретизму. Лексема *гаї* за значенням близька до загальноновживаного – *гай* 'невеликий, переважно листяний ліс' [СУМ II: 15]. В інших говірках української мови номен *гай* має стабільну звукову форму, але при цьому складну розгалужену семантичну структуру: *гай* 'невеликий листяний ліс' [СУМ II: 15]; *гай* 'гай, невеликий ліс' [СУМГ I: 265]; *гай, гайовік* 'гай', *гайок* 'невеликий ліс', 'гай' [Потапчук 2012: 252]; *гай* 'великий ліс', 'малий ліс', 'невеликий, переважно листяний ліс', 'рідкий ліс' [Данилюк 1997: 23], *гайок* 'малий ліс', 'клин лісу' [Данилюк 2013: 31]; *гай* 'невеликий ліс', 'ліс між полянами, перелісок', *гайкі* 'невеликий ліс', *гайок* 'невеликий ліс', 'гай', 'місце, де був ліс', 'ліс між полянами, перелісок' [Шийка 2013: 302]; *гай, гайок* 'малий ліс' [Черепанова 1983: 178]; *гай* 'низина біля річки', 'низина, поросла деревами', *гай, гайок* 'молодий ліс' [Громко 2000: 14, 40], 'зарослі кущів біля річки', 'необроблене поле', 'ділянка поля, що поросла бур'яном', 'берег' [Громко 1999: 54].

Сукупність дерев'яних рослин на досліджуваній території називають і формою множини – *де^лрева*, і формою однини – *де^лре^{во}*, *де^лре^{ви}на* (< *дерево* < псл. *dervo 'сосна; смола; дерево' [ЕСУМ I: 200]), де друга назва вказує на можливість використання дерев для сільськогосподарських потреб. Порівняймо з українською літературною мовою: *деревина* 'матеріал з цієї рослини, що йде на будівництво та різні вироби' [СУМ II: 246], *дерево* 'багаторічна рослина з твердим стовбуром і гіллям, що утворює крону' [СУМ II: 246]). Подібне до аналізованого знаходимо значення в говірках Кіровоградщини, де лексема *дерево* також є узагальнювальним одиничним номеном, уживаним у значенні 'лісонасадження в середині населеного пункту', але поряд з ним також функціонує й загальновідоме мн. *дерева* 'лісосмуги', 'лісонасадження в середині населеного пункту', 'невеликий ліс' [Громко 2000: 39, 41]. Інші українські діалекти демонструють деякі відхилення від загальноновживаної форми, але в семантиці значних коливань, порівняно із загальновідомим значенням, не спостерігаємо: *деревина* 'матеріал з цієї рослини, що йде на будівництво та різні вироби' [СУМ II: 246], *дерево* 'багаторічна рослина з твердим стовбуром і гіллям, що утворює крону' [СУМ II: 246]; *деревина* 'дерева' [СУМГ I: 368]; *дерéва* 'посадка дерев', 'групи дерев', 'поодинокі дерева', *деревіща* 'ліс, де великі дерева', *деревця* 'невеликі дерева' [Шийка 2013: 316]; *дерево* 'лісонасадження в середині населеного пункту', *дерева* 'лісосмуги', 'лісонасадження в середині населеного пункту', 'невеликий ліс' [Громко: 39, 41].

Номен *запов'ідник* функціонує на досліджуваній території для називання рукотворного дендрооб'єкта, указує на заповідність лісів, що й зумовило виникнення та функціонування відповідного

географічного номена. В українській літературній мові та її діалектах семантика аналізованого терміна залишається незмінною, на відміну від лексичної форми, яка на деяких територіях зазнає фонетичних змін: *заповідник* ‘територія, яка перебуває під охороною держави з метою збереження природного комплексу’ [ГЕУ II: 9, 25; ЕСУМ III: 137]; *заповеєдник*, *заповідник* ‘заповідний ліс’ [Потапчук 2012: 262]; *заповеєдник* ‘заповідна територія’, ‘заповідний ліс’, *заповідник* ‘заповідна територія’, ‘заповідний ліс’, *заповідна зона* ‘заповідна територія’, ‘заповідний ліс’ [Шийка 2013: 217]; *заповідник* ‘заповідний ліс’ [Черепанова 1983: 79, 83]; *заповідник*, *заповеєдник* ‘дендрооб’єкт антропогенного походження (ліс)’ [Сіденко 2003: 129]; *заповеєдник*, *заповідник* ‘заповідний ліс’ [Громко 1999: 76, 80]. Порівняно з іншими мовами: рос. діал. *заповеєдник* ‘ліс, який охороняє держава’ [Дьякова 2009: 107, 112]; бр. діал. *заповеєдник* ‘велика пуца’, ‘куток природи (флори чи фауни), який особливо охороняється’ [Яшкін 1971: 71, 74].

Найбільш уживаною в цій лексико-семантичній групі є лексема *л’іс* (< псл. *lěsъ ‘простір, порослий деревами’ [ЕСУМ III: 265 – 266]) та демінутиви *л’ісок*, *л’ісоч’ок*, що мають паралелі в інших слов’янських мовах: рос. *лес* [Ожегов 2006: 323], бр. діал. *лес* [Яшкін 1971: 105], пол. *las* [ST 1997: 90], слв. *les* [Slovník II: 33], чes. *les* [Малько 1917: 6]. болг. *лес*, схв. *лијес*, слн. *lēs*, в.-луж. *lěs*, н.-луж. *lěso*, полаб. *l’os* [Фасмер II: 485]. Утворення *л’ісок*¹*муґа*, *л’ісок*¹*полоса*, *л’ісок*¹*олоґа*, *л’ісок*¹*садка*, *по*¹*садка* – переважно дублетні назви, що побутують у досліджуваному ареалі для позначення семи ‘смуга дерев’, а останні два мають ще значення ‘штучний ліс’. Народний географічний терміни *ліскі* (< псл. *lěska ‘ліщина’ [ЕСУМ III: 267]) та його прикметниковий похідний *л’іско*¹*ве* має ДО „великий дрібний ліс”. Термін *ліскі* у східнословобожанських говірках Луганщини має деякі специфічні риси говіркового вжитку й демонструє розширення семантики: ‘ліс (загальне значення),’ ‘рівнина, поросла лісом’, ‘молодий ліс’, ‘невеликий ліс’.

Термін *са*¹*док* указує на наявність плодкових дерев у лісі.

Антропогенність появи ГО демонструє сема ‘насаджений ліс’: *л’ісок*¹*садка* (Павл), *ти*¹*томни*¹*к* (Білов, Євсуг, Піщ), *по*¹*садка* (Білов, Воєвод, Калм, Лантрат, ЛО, Луг, Міст, Розсип, Руд, Сем, Степ, Терн), *са*¹*д* (Піщ), *са*¹*док* (Розсип), *само*¹*на*¹*са*¹*же*¹*н*¹*і*¹*л’і*¹*са* (Вільш), *само*¹*с*¹*е*¹*у* (ЛО).

Термін *по*¹*садка* в східнословобожанських говірках є полісемантичним: *мн. по*¹*садки* ‘рівнина, поросла лісом’, ‘ліс (загальне значення),’ ‘насаджений ліс’, ‘смуга дерев’, ‘межа між полями’, що говорить про розширення його семантики порівняно з українською мовою та її діалектами: *поса́дка* ‘посаджені де-небудь дерева, куці’ [СУМ VII: 307]; *поса́дка* ‘молодий ліс’ [Данилюк 2013: 106]; *поса́дки* ‘деревья, посаженныя для обозначенія дороги’ [СУМГ III: 357]; *поса́дка* ‘великий ліс’, ‘гай’, ‘лісосмуга між полями’, ‘рідкий ліс’, ‘молодий ліс’, ‘горіхова смуга вздовж дороги’, *поса́тка* ‘рідкий ліс’ [Потапчук 2012: 292]; *поса́дка* ‘молодий ліс’ [Шийка 2013: 380]; *поса́дка* ‘молодий ліс’

[Черепаннова 1983: 178]; *посадка* ‘дендрооб’єкт антропогенного походження (ліс)’, ‘лісонасадження в межах населеного пункту’ [Сіденко 2003: 129, 137]; *посадка* ‘лісосмуга’, ‘лісонасадження в середині населеного пункту’ [Громко 2000: 39 – 40].

Термін *лісопосадка* не виходить за межі лексико-семантичного поля „ЛІС”, маючи значення: ‘ліс (загальне значення)’, ‘насаджений ліс’, ‘смуга дерев’. Таку ж семантику та незмінність форми засвідчено в українській літературній мові та її діалектах: *лісопосадка* ‘насадження лісу’, ‘штучно насаджений ліс та площа, яку він займає’ [СУМ IV: 525]; *лісопосадка* ‘лісосмуга між полями’, ‘горіхова смуга вздовж дороги’ [Потапчук 2012: 274]; *лісопосадка* ‘малий ліс’ [Данилюк 2013: 77]; *лісопосадка* ‘смуга лісу’, ‘молодий ліс’ [Шийка 2012: 351]; *лісопосадка* ‘лісосмуга’ [Громко 2000: 39]. Порівняймо: рос. діал. *лесопосадка* ‘штучно насажені ліси на полях’ [Дьякова 2009: 181].

Номен *питомник* є запозиченням з російської мови (пор. *питомник* ‘місце, заклад для вирощування і розведення рослин або тварин’ [Ушаков III: 1620]), у досліджуваному ареалі маніфестує сему ‘садова шкілька’. Інші українські діалекти мають такі ж номени з невеличкими фонетичними відхиленнями: *питомник* ‘розсадник дерев’ [Потапчук 2012: 289]; *питомник*, *питомник* ‘розсадник дерев і кущів’ [Шийка 2013: 97]; *питомник*, *питомник* ‘дендрооб’єкт антропогенного походження (ліс)’ [Сіденко 2003: 129].

Значення ‘насаджений ліс’ репрезентують загальновідомий термін *сад* (< псл. *saditi ‘садити’ [ЕСУМ V: 162 – 163]) і його демінутив *садок* ‘насаджений ліс’, ‘ліс (загальне значення)’, які мають ознаку певної території з плодовими деревами антропогенного походження. В інших мовах простежено паралелі: бр. *сад*, др. *садъ* ‘дерево, рослина, роща, сад’, болг. *сад* ‘насадження’, схв. *сад* ‘нове насадження’, слн. *sâd*, ‘плід, плантація’, чес., слв. *sad* ‘сад, насадження, парк’, пол. *sad* ‘сад, парк’, в.-луж., н.-луж. *sad* ‘фрукти, сад’. Якщо рукотворний дендрооб’єкт, позначений лексемою *посадка*, має загальне екологічне значення, то дендрооб’єкт, позначений лексемою *сад* і його демінутивом *садок*, мають вужче, часто індивідуальне призначення – приватна ділянка землі, засаджена фруктовими деревами для постачання фруктів, ягід, а функція екологічного захисту за допомогою плодкових дерев відходить на другий план, хоча дослідження біологів указують на велику захисну й повітроочищувальну функцію саме плодкових дерев, які можуть затримувати у своїх плодах більшу порівняно з іншими деревами кількість шкідливих речовин антропогенного походження, що містяться в навколишньому середовищі [Сіденко 2003: 137]. Термін *сад* та його похідні полісемантичні в східнослов’янських говірках Луганщини: *мн. садки* ‘рівнина, поросла деревами’, ‘низина, поросла деревами’, *садок* ‘ліс, загальне значення’, *сад*, *садок* ‘штучний ліс’, ‘город, присадибна ділянка’. Порівняймо в українській літературній мові та її діалектах: *сад*, *садок* ‘спеціально відведена значна площа землі,

на якій вирощують плодові дерева, кущі тощо»; ‘присадибна ділянка, засаджена плодовими деревами, кущами, квітами тощо; дерева, кущі та ін., що ростуть на цих ділянках, площах’ [СУМ IX: 9]; *садок* має значення ‘яма, заповнена водою, де вирощують рибу’ [Данилюк 2000: 123]; *садок* ‘плодовий дендрооб’єкт’ [Сіденко 2003: 137]; *сад*, *садок*, *садочок* ‘земельна ділянка, на якій вирощують плодові дерева, кущі’ [Шийка 2013: 396]. Наведений фактичний матеріал засвідчує, що номен *сад* в українських говірках Волині набуває іншого значення та порівняно із східнослов’янськими говірками розширює семантику.

Композит *само¹с¹е¹* має прозору семантику, у східнослов’янських говірках є новотвором.

На позначення смуги дерев зафіксовано номени, які переважно репрезентують ГО антропогенного походження й мають прозору етимологію: *а¹л¹ейеч¹ка* (Байд), *л¹есо¹полоска* (Вільш), *л¹ісоп¹садка* (Павл), *л¹ісоп¹лоса* (Прив, Трет), *л¹ісоп¹лоса* (Вівч), *л¹ісо¹луга* (Город, Калин, Луг, Міст, Парн), *полоса* (Терн, Шульг), *посадка* (Лиз).

Номен *а¹л¹ейеч¹ка* (< *алея*, рос. *аллея* < пол. *aleja* або нім. *allee* або безпосередньо з фр. *Allée* [ЕСУМ I: 61; Фасмер I: 70]) стосується насамперед паркових алей, проте потрапив і в сільські населені пункти. З огляду на відсутність парків у багатьох н. пп., ця лексема функціонує із значенням ‘рідке насадження дерев уздовж невеликої стежки’. Таку саму семантику номен має і в літературній, і в діалектній українській мові.

Термін *л¹ісо¹луга* у східнослов’янських говірках Луганщини має кілька значень: ‘рівнина, укрита травою’, ‘ліс (загальне значення)’, ‘смуга дерев’, ‘межа між полями’. Й. Дзензелівський вважає термін *лісо¹луга* неологізмом 30-х років ХХ століття, „коли в зоні степу стали влаштовувати полезахисні лісонасадження” [Дзензелівський 1964: 46]. В українській мові та її діалектах аналізований термін майже не вирізняється ані семантикою, ані словоформами.

Ознаки лісу, висадженого смугою, мають номени *л¹ісоп¹лоса*, *л¹ісоп¹лоса* та його дериват *л¹есо¹полоска*. Номен *л¹ісоп¹лоса* семантично пов’язаний із *полоса*, *полоска* ‘земельна ділянка’, що дає змогу фіксувати протиставлення ‘ліс’ ↔ ‘поле’ [Никончук 1985: 62]. Близьке значення з деякими відтінками зафіксовано в українських говірках Вінниччини, де лексема *лісоп¹лоса* позначає рідкий ліс [Білоус 2009: 5], Кіровоградщини – *лісоп¹лоса* ‘лісосмуга’ [Громко 2000: 113], Рівненщини – *лісоп¹лоса* ‘смуга лісу’; ‘ряд дерев, придорожніх насаджень’ [Шийка 2013: 351]; у західноpodільських говірках – *лісоп¹лоса* ‘лісосмуга між полями’ [Потапчук 2012: 274].

Лише одна лексема характеризує ліс за формою. Це етимологічно прозоре утворення від прикметника *круглий* – демінутив *кругл¹а¹ч¹ок* (Бут) ‘ліс округлої форми’, який завдяки своєму форманту *-ок* указує на форму та розмір ГО (‘невеликий ліс округлої форми’). На нашу думку, відбулося перенесення ознак одного предмета на інший за подібністю,

адже *кругл'а'ч'ок* – зменшено-пестливе від *кругляк*, яким переважно називають зрізані стовбури дерев та нерозпиляні колоди [СУМ IV: 369]. Функціонування номена *кружжок* на позначення дендрооб'єкта є традиційним для інших українських говірок з релевантними ДО 'замкненість простору' та 'розмір' [Толстой 1969: 118 – 119]. Подібні утворення помічено в інших ареалах України: *кругляк* 'листяний ліс' [Потапчук 2012: 270]; *кружжок* 'малий ліс' [Данилюк 2013: 69]; *кружжок* 'природний чагарниковий дендрооб'єкт' [Сіденко 2003: 133].

Опозицію в досліджуваних говірках утворюють семи 'великий ліс' – *зруб* (Білокур) / 'невеликий ліс' – *л'ісок* (у більшості н. пп.), *л'іски* (Прив).

Термін з кореневою основою *-руб-* (< псл. **rǫbъ* 'руб, відрубаний край предмета (= відрубане)' [ЕСУМ V: 131]), – *зруб* репрезентує значення 'великий ліс' у зв'язку з релевантністю ДО 'великий ліс, де можна нарубати дрова або деревину для сільськогосподарських потреб'. Порівняймо: в укр. літ. мові *зруб* „місце, де був вирубаний ліс” [СУМ III: 717].

Сема 'молодий ліс' виражена лексемами: *молод'н'ак* (Бабиц, Вівч, Вільш, Город, Ілліч, Лантрат), *л'іски* (Свистун), *гайок* (Міст). Останні два терміни були об'єктом аналізу. Основним реалізатором названої семи є лексема *молод'н'ак* з найбільшим ареалом уживання.

Номен *молод'н'ак* (< псл. **moldъn'akъ* [ЕССМ XIX: 184]), утворений суфіксальним способом (*молод-н-як*) і мотивований прикметником *молодий*, має прозору мотивацію. Порівняймо: укр. літ. м. *молодняк* „молоді дерева, пагони” [СУМ IV: 788]; слц. діал. *mládnâk* 'молода брунька, галузка'; рос. *молодняк* 'молоді тварини худоби; молодий ліс; молодь'; бр. *младняк* 'т.с.' [ЕССМ XIX: 184]. В українських діалектах цей номен має таке ж значення [Потапчук 2012: 142; Шийка 2013: с. 97; Громко 2000: 42; Черепанова 1983: 178; Данилюк 2013: 82].

Розширення семантики демонструє в східнословобожанських говірках Луганщини лексема *сага* (Штор) 'молодий ліс на місті старого, зрубаного', пор. із загальновідомим *сага* 'річкова затока', 'протока; рукав ріки; стариця', 'улоговина серед піщаних відкладів річки', 'озеро в такій улоговині чи в заплаві річки', 'болото в заплаві річки', 'рослиність у заплаві річки' [СУМ IX: 8].

Сема 'старий ліс' репрезентована лише атрибутивними словосполученнями *ста'рий л'іс* (у всіх н. пп.), та загальноукраїнським ГТ *п'рал'іс* (Велик) – 'незайманий предковічний густий ліс' [СУМ VII: 788]. Лексема *п'рал'іс* не має широкого поширення у досліджуваному регіоні, імовірно, через те, що словотвірний тип іменників із префіксом пра-, який вказує на давність, тепер є не продуктивним [Чабаненко 1980: 14].

Сема 'сухий ліс' наповнена маніфестантами *суш'н'ак* (Лиз, Розсип, Тим), *суш'ник* (Воєвод, Ілліч) та композитом *сухос'той* (Вільш, Лиз, Штор). Лексеми *суш'н'ак* (Біллуц), *сушка* (Штор) називають 'сухе гілля'. Назви *суш'н'ак*, *суш'ник* мають прозору етимологію – походять від

прикметника *сухий*. Якщо терміни *суш^н'ак*, *суш^нник*, *сушка* можуть указувати на повалений сухий ліс або сухе гілля, то найменування *сухості* чітко характеризує засохлі деревинні рослини. Таку ж ДО мають і вживані в українській літературній мові – *сушняк*, *сушнік* ‘сухі дерева, кущі, сухе листя, гілки’, *сухостій* ‘засохлі дерева, кущі і т. ін., що стоять на корені’ [СУМ IX: 870, 875]). Утворення зі значенням ‘сухий ліс’ зафіксовано в давньоруській географічній номенклатурі [Чучка 1980: 80]. В українських діалектах спостерігаємо аналізовані утворення з незмінним значенням.

Ліси виконують насамперед захисну, санітарно-оздоровчу й естетичну, народногосподарську, водорегулювальну та ґрунтозахисну функції [Потапчук 2012: 139]. З метою захисту полів від сильних вітрів по краях полів насаджуються дерева, що стало причиною появи на дослідженій території номена *захисне* (Штор) із семантикою ‘ліс для захисту полів’.

Отже, лексико-семантична група термінів на позначення „ліс” складається з семантичних рядів, утворених за ДО „наявність / відсутність рослинності”, „природність / штучність дендрореалії”, ‘характер рослинності’ тощо. Аналіз зазначених народних географічних найменувань за способом утворення свідчить про функціонування в українських східнослов’янських говірках найчастіше загальноновживаних, рідше – діалектних – та ще рідше – вузькодіалектних лексем, частина з яких має спільнослов’янське коріння. Семантична структура назв досліджуваного ареалу та деякі власне діалектні утворення демонструють специфіку говірок, окремі загальноновживані номени мають своєрідні значення, чим відрізняються від однозвучних найменувань, поширених в інших українських говірках.

Список обстежених населених пунктів та їхніх скорочень

Бабич – с. Бабичеве, Троїцький р-н; Байд – с. Байдівка, Старобільський р-н; Біллуц – смт Білолуцьк; Білов – смт Біловодськ; Білокур – смт Білокуракине; Бут – с. Бутове, Старобільський р-н; Велик – с. Великоцьк, Міловський р-н; Вівч – с. Вівчарове, Троїцький р-н; Вільш – с. Вільшани, Троїцький р-н; Воєвод – с. Воєводське, Троїцький р-н; Город – с. Городище, Біловодський р-н; Євсуг – с. Євсуг, Біловодський р-н; Ілліч – с. Іллічівка, Троїцький р-н; Калм – с. Калмиківка, Міловський р-н; Лантрат – с. Лантратівка, Троїцький р-н; Лиз – с. Лизине, Білокуракинський р-н; Луг – с. Лугове, Троїцький р-н; Міст – с. Містки, Сватівський р-н; Павл – с. Павлівка, Білокуракинський р-н; Парн – с. Парневе, Біловодський р-н; Піщ – с. Піщане, Старобільський р-н; Прив – с. Привілля, Троїцький р-н; Розсип – с. Розсипне, Троїцький р-н; Руд – с. Рудівка, Сватівський р-н; Сват – м. Сватове; Свистун – с. Свистунівка, Сватівський р-н; Сем – с. Семикозівка, Біловодський р-н; Степ – с. Степове, Марківський р-н; Терн – с. Тернівка, Марківський р-н; Тим – с. Тимошине, Білокуракинський р-н; Трет – с. Третяківка,

Біловодський р-н; Штор – с. Штормове, Старобільський р-н; Шульг – с. Шульгинка, Старобільський р-н.

Література

Арапов 2008 – Природно-заповідний фонд Луганської області : довідник / О. А. Арапов (заг. ред.), Т. В. Сова, В. Б. Ференц, та ін. – 2-е вид., доп. і переробл. – Луганськ : ЛОД, 2008. – 168 с.; **Білоус 2009** – Білоус Л. В. Композитні утворення в географічній номенклатурі Вінниччини / Л. В. Білоус // Філологічні науки : зб. наук. пр. – Суми : Вид-во СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2009. – С. 3 – 7; **Вихватенко 2010** – Вихватенко М. Т. Луганська діалектологічна школа / М. Т. Вихватенко, С. С. Солодка // Лінгвістика : зб. наук. пр. – Луганськ : 2010. – № 3. – Ч. I. – С. 16 – 23; **ГЕУ** – Географічна енциклопедія України : у 3 т. / редкол. : О. М. Маринич (відпов. ред.) та ін. – К. : Вид-во „Українська радянська енциклопедія” імені М. П. Бажана, 1989. – Т. 1. – 1989. – 416 с., Т. 2. – 1990. – 480 с., Т. 3. – 1993. – 480 с.; **Громко 1999** – Громко Т. В. Словник народних географічних термінів Кіровоградщини / Т. В. Громко, В. В. Лучик, Т. І. Поляруш. – К. – Кіровоград : РВГ ІЦ КДПУ, 1999. – 224 с.; **Громко 2000** – Громко Т. В. Семантичні особливості народної географічної термінології Центральної України (на матеріалі Кіровоградщини) / Т. В. Громко ; відп. ред. В. В. Лучик. – Кіровоград : РВЦ КДПУ, 2000. – 172 с.; **Данилюк 1997** – Данилюк О. К. Словник народних географічних термінів Волині / О. К. Данилюк. – Луцьк : Надстир’я, 1997. – 108 с.; **Данилюк 2000** – Данилюк О. К. Географічна термінологія Волині : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Данилюк Оксана Климівна. – Луцьк, 2000. – 222 с.; **Данилюк 2013** – Данилюк О. К. Словник народної географічної термінології Волині / О. К. Данилюк. – вид. 2-е, доп. і випр. – Луцьк : Вежа-Друк, 2013. – 148 с.; **Дзендзелівський 1963** – Дзендзелівський Й. О. Сільськогосподарська лексика говорів Закарпаття (Лексика, пов’язана з обробком землі, вирощуванням сільськогосподарських культур та збором урожаю) / Й. О. Дзендзелівський // *Studia Slavica*. – Budapest, 1964. – Т. X. – S. 33 – 97; **Дьякова 2009** – Дьякова В. И. Словарь географической лексики Воронежского края (с историческими комментариями) / В. И. Дьякова, В. И. Хитрова. – Воронеж : Воронеж. гос. ун-т, 2009. – 343 с.; **ЕССМ** – Этимологический словарь славянских языков : праславянский лексический фонд / под. ред. О. Н. Трубачёва, А. Ф. Журавлёва. – М. : Наука, 1974 – 2011. – Вып. 1 – 37; **ЕСУМ** – Етимологічний словник української мови : у 7 т. / за ред. О. С. Мельничука. – К. : Наук. думка, 1982. – 2012. – Т. 1 – 6; **Тронько 1968** – Тронько П. Т. Історія міст і сіл Української РСР. Луганська область / гол. редкол. : Тронько П. Т. (голова), Бажан М. П., Білодід І. К. та ін. ; редкол. тому : Пономаренко Ю. Ф. (голова). – К. : Голов. ред. УРЕ АН УРСР, 1968. – 940 с.; **Малько 1970** – Малько Р. Н. Названия рельефа в чешском и словацком языках : автореф. дис.

на соиск. учен. степ. канд. филол. наук : спец. 10.662 „Славянские языки” / Р. Н. Малько. – Минск, 1970. – 17 с.; **Никончук 1985** – Никончук М. В. Сільськогосподарська лексика Правобережного Полісся / М. В. Никончук. – К. : Наук. думка, 1985. – 312 с.; **Потапчук 2012** – Потапчук І. М. Народна географічна термінологія в західноподільських говірках : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Потапчук Ірина Михайлівна. – Кам'янець-Подільський, 2012. – 356 с.; **Сіденко 2003** – Сіденко Н. П. Географічна апеліативна лексика східностепових говірок Центральної Донеччини : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Сіденко Надія Петрівна. – Донецьк, 2003. – 261 с.; **Ожегов 2006** – Ожегов С. И. Толковий словарь русского языка / С. И. Ожегов, Н. Ю. Шведова. – 4-е изд., доп. – М. : ООО „А ТЕМП”, 2006. – 944 с.; **СУМ** – Словник української мови : в 11 т. / гол. ред. І. К. Білодід. – К. : Наук. думка, 1970 – 1980. – Т. 1 – 11; **СУМГ** – Словарь української мови : у 4 т. / за ред. Б. Д. Грінченка. – К., 1908 – 1909. – Т. 1 – 4; **Ушаков** – Толковий словарь современного русского языка : в 4 т. / под ред. Н. Д. Ушакова. – М. : Терра, 1996. – Т. 1. – 4; **Толстой 1969** – Толстой Н. И. Славянская географическая терминология. Семасиологические этюды / Н. И. Толстой ; отв. ред. С. Б. Бернштейн. – М. : Наука, 1969. – 260 с.; **Фасмер** – Фасмер М. Этимологический словарь русского языка / М. Фасмер ; пер. с нем. и доп. О. Н. Трубачёва ; под. ред. и с предисл. Б. А. Ларина. – 2-е изд., стер. – М. : Прогресс, 1986 – 1987. – Т. 1 – 4; **Чабаненко 1980** – Чабаненко В. А. Норми словотворення і мовна експресія / В. А. Чабаненко // Мовознавство. – 1980. – № 2. – С. 13 – 20; **Черепанова 1983** – Черепанова Е. А. Географическая терминология Черниговско-Сумского Полесья (опыт семантической классификации) / Е. А. Черепанова // Полесский этнолингвистический сборник ; отв. ред. Н. И. Толстой. – М. : Наука, 1983. – С. 173 – 189; **Черепанова 1984** – Черепанова Е. А. Народная географическая терминология Черниговско-Сумского Полесья : словарь / Е. А. Черепанова. – Сумы, 1984. – 274 с.; **Чучка 1980** – Чучка П. П. Синонімічні зв'язки в давньоруській географічній номенклатурі / П. П. Чучка // Мовознавство. – 1980. – № 3. – С. 75 – 82; **Шийка 2013** – Шийка С. В. Народна географічна термінологія Ровенщини : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Шийка Світлана Володимирівна. – К., 2013. – 451 с.; **Яшкін 1971** – Яшкін І. Я. Беларускія геаграфічныя назвы : Тапаграфія. Гідралогія / І. Я. Яшкін. – Мінск : Навука і тэхніка, 1971. – 256 с.; **Słownik** – Słownik języka polskiego / red. naukowy prof. dr Mieczysław Szymczak. – Warszawa : Państwowe wydaw. naukowe, 1978 – 1981. – Т. 1 – 3; **ST** – Słownik terminy geograficzne szkolny / K. Antczak, B. Jagiello, E. Marjańska ; red. J. Kądziołka. – Warszawa : Wydaw. Szkolne I Pedagogiczne, 1997. – 240 s.

Слободян О. В. Структурно-семантична характеристика географічних народних термінів на позначення лісу в українських східнослобожанських говірках Луганщини

Народна географічна термінологія східнослобожанських говірок Луганщини ще не була предметом спеціального вивчення. У статті описано народні географічні терміни на позначення лісу, здійснено їхній семантичний, етимологічний, словотвірний аналіз, виявлено особливості функціонування в говірках Луганської області в зіставленні з українською літературною мовою та її діалектами. Поданий діалектний матеріал дає змогу вивчити зону мовного контактування, з'ясувати особливості розвитку семантики. Це сприяє поглибленню теорії опису семантики діалектного слова і семантики конкретних назв у загальнолінгвістичному аспекті.

Ключові слова: народна географічна термінологія (НГТ), лексичне значення, лексико-семантична група (ЛСГ), сема, інтегральна сема, диференційна сема, семантичний синкретизм.

Слободян Е. В. Структурно-семантические характеристики географических народных терминов для обозначения леса в украинских восточнслобожанских говорах Луганщины

Народная географическая терминология восточнслобожанских говоров Луганщины еще не была предметом специального изучения. В статье описаны народные географические термины для обозначения леса, осуществлен их семантический, этимологический, словообразовательный анализ, выявлены особенности функционирования в говорах Луганской области в сравнении с украинским литературным языком и его диалектами. Представленный диалектный материал, даёт возможность изучения зон языкового контакта, развития и углубления теории описания семантики диалектного слова и семантики конкретных названий в общелингвистическом аспекте.

Ключевые слова: народная географическая терминология (НГТ), лексическое значение, лексико-семантическая группа (ЛСГ), сема, интегральная сема, дифференциальная сема, семантический синкретизм.

Slobodyan O. V. Structural-semantic characteristics geographical folk term for the forest in ukrainian eastslobozhanshchyna dialects Luhansk

People geographical terminology shidnoslobozhanskyh dialects Luhansk has not been the subject of special study. This article describes folk geographical terms to describe forest, made their semantic, etymological, derivational analysis revealed the peculiarities of dialects in the Lugansk region in comparison with Ukrainian literary language and its dialects. Filed dialect material, allows for the study of language contact zones, the

development and deepening of the theory describing the semantics of dialect words and semantics of specific names in general linguistic aspect.

Key words: folk geographic terminology (FGT), lexical meaning, lexical-semantic group (LSG), sam, sam integral, differential seme, semantic syncretism.

Стаття надійшла до редакції 14.11.2016 р.

Прийнято до друку 17.11.2016 р.

Рецензент – д. філол. н., проф. Глуховцева К. Д.